

جمهوری
سازمان برنامه و بودجه کشور

مرکز پژوهش های
توسعه و آینده نگری

نشست علمی - تخصصی ۱۳۳

تحولات تقسیمات کشوری؛ رویکردها و توصیه های سیاستی

دکتر غلامرضا کاظمیان
دانشگاه علامه طباطبائی
۱۴۰۲/۵/۲۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مفاهیم و مولفه های بنیادین بحث:

قلمروهای مدیریت
فضایی / سیاسی / اداری

- تقسیمات کشوری
- تقسیمات شهری
- قلمروهای ویژه

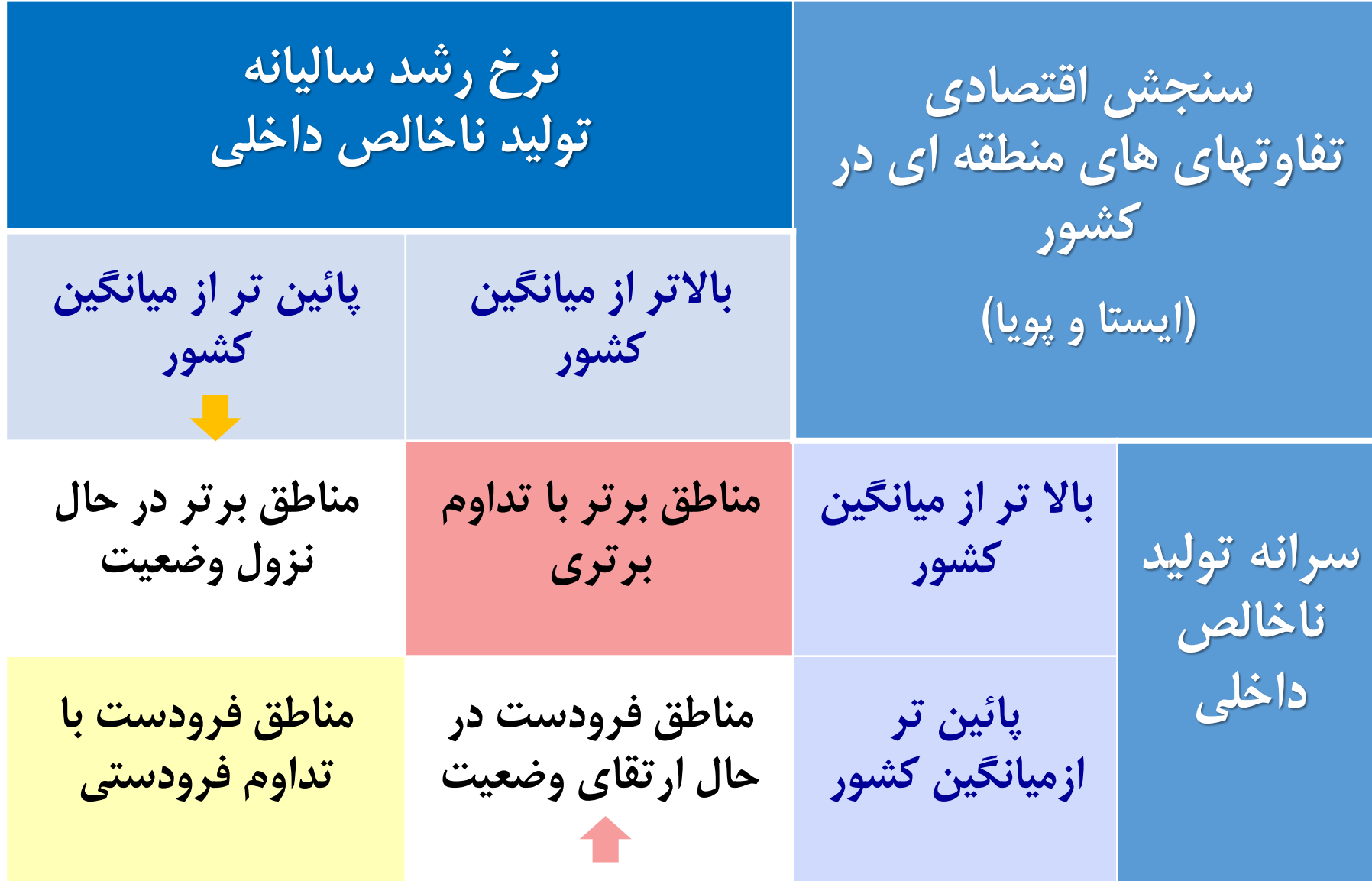
قلمروهای برنامه ریزی
توسعه فضایی

- ملی
- منطقه ای
- محلی (شهری و روستایی)

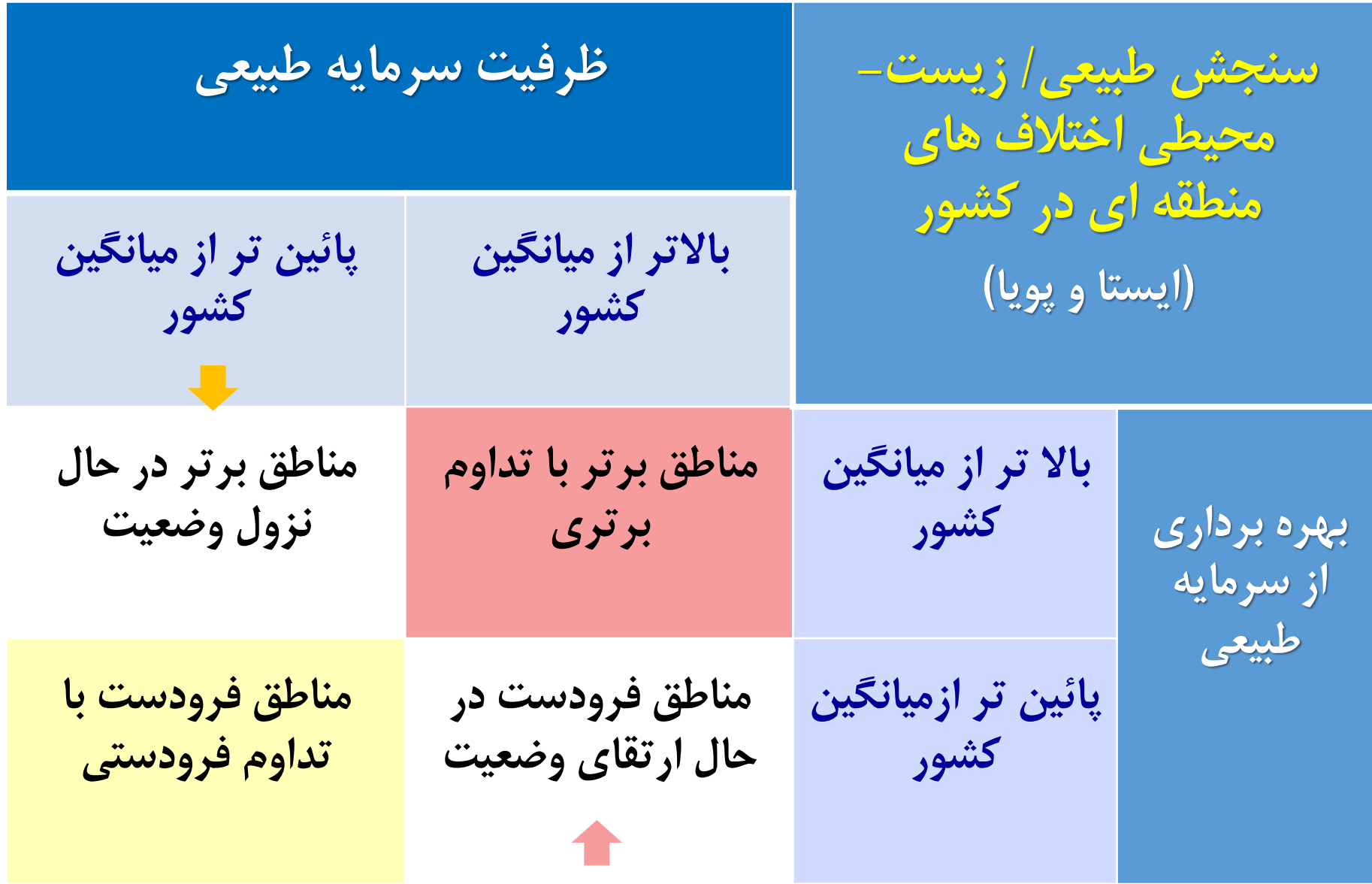
تقسیمات برنامه ریزی
فضایی

- منطقه
- ناحیه
- مجموعه شهری
- شهر
- روستا

طرح مسئله

طرح مسئله

طرح مسئله

هدف برنامه ریزی منطقه ای:

فراهم کردن زمین‌ه و منابع توسعه پایدار و متعادل
اجتماعات محلی در سطح مناطق
با لحاظ:

یکپارچگی درونی منطقه
انطباق با برنامه توسعه ملی،
نیروگیری از و نیروبخشی به سطح ملی.

عوامل بازدارنده تحقق توسعه متعادل منطقه ای:

- ❖ ساختارهای متمرکز تصمیم‌گیری و اجرایی
- ❖ کم توجهی به قابلیت‌ها و ظرفیت‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و محیطی در سطوح محلی و منطقه‌ای
- ❖ ضعف مشارکت فراگیر تمامی عوامل توسعه آفرین منطقه‌ای
- ❖ فقدان نظریه؛ چشم انداز و مسیر روشن برای سیاستگذاری، برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه منطقه‌ای در کنار برنامه ریزی بخشی متداول در ایران
- ❖ نبود نظامی برای کنترل و پایش تعادل و پایداری توسعه منطقه ای
- ❖ عدم استفاده از سیاست‌ها، روش‌ها و ابزارهای نوین توسعه منطقه ای

مفهوم سازی انگاشت های برابری، توازن و تعادل

تعادل	توازن	برابری
فرایندی ترکیبی (از پایین به بالا و از بالا به پایین)	فرایندی از پایین به بالا	فرآیندی از بالا به پایین
رویکردی عدالت خواهانه	رویکردی عدالت خواهانه و برابر خواهانه	رویکردی برابر خواهانه
توسل به ظرفیت سازی و نهادسازی توسعه با مشارکت کنشگران منطقه ای	توسل به بودجه ریزی اقتضایی	توسل بر روش های بودجه ریزی دولتی
نظام حکمروایی Governance	نظام ترکیبی	نظام حکومتی Government فرمایشی
کارکرد و وزن متفاوت بر اساس نقش، انتظارات و تقسیم کار مبتنی بر مزیت نسبی	کارکرد متفاوت مناطق و وزن یکسان	وضعیت و شرایط منطقه ای مساوی (کارکرد و وزن مساوی)

مسئله عدم تعادل منطقه ای:

ایران سرزمینی گسترده؛ متنوع و متکثر با ویژگیهای گوناگون
جغرافیایی و زیست محیطی است که اقوام مختلفی با تنوع
فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در آن ساکن هستند.

- تفاوت ها و عدم تعادل های ژرفی بین استان ها و نیز درون استان ها از نظر
سطح توسعه یافتگی کنونی و آهنگ رشد مشاهده می شود.

- در حالیکه **گوناگونی** موجب تلفیق و قدرت متکثر می شود، **اختلاف و عدم
تعادل** در توسعه فضائی کشور، محمل خطرپذیری و تنش در وحدت ملی است.

- عدم تعادل های منطقه ای کشور از یک سو، موجب عدم بهره برداری از تمامی
ظرفیت ها و ناپایداری می شود و از سوی دیگر، بر خلاف عدالت اجتماعی
است. (صرافی، مظفر)

مسئله عدم تعادل :

- ❖ بیش از ۶ دهه تجربه بکارگیری سازوکار برنامه‌ریزی در فرایند توسعه ایران
- ❖ حدود ۵ دهه تجربه برنامه‌ریزی و سیاستگذاری توسعه منطقه‌ای در ایران
- ❖ تشکیل صدها سازمان برنامه‌ریزی و اجرایی مرتبط
- ❖ تعداد بسیار طرح‌ها و برنامه‌های منطقه‌ای تدوین شده و صرف حجم عظیم منابع مالی ملی برای ایجاد توسعه متعادل در دوره‌های زمانی مختلف

اقدامات و منابع تخصیص یافته فاقد اثر بخشی مورد انتظار در
برقراری تعادل منطقه‌ای در کشور بوده‌اند.

اصول و رویکردها:

- ۱- اصل درون زایی: بهره وری بهینه منابع درون منطقه ای با اتکای بر شرایط محلی
- ۲- اصل ارتباط و پیوستگی: پیوستگی افقی و عمودی فضاهای توسعه محلی، منطقه ای و ملی
- ۳- اصل محرومیت زدایی: کنترل فقر؛ فساد و تبعیض بعنوان منابع توسعه نیافتگی
- ۴- اصل تعادل فضایی: تعادل عملکرد با منابع و مزیت‌های نسبی و رقابتی
- ۵- اصل مشارکت: حضور موثر الگوهای بومی و کنشگران در توسعه و بهره برداری از ظرفیتها و امکانات

عوامل و منابع تعادل و عدم تعادل:

۱- منابع و محیط طبیعی (سرمایه طبیعی و زیست محیطی)

۲- عوامل و منابع ملموس تولیدی و زیربنایی (سرمایه های مالی، تکنولوژیک و فیزیکی)

۳- عوامل و منابع غیر ملموس (ظرفیتهای اجتماعی و فرهنگی؛ دانش محلی و نوآوری)

۴- منابع انسانی (دانش، مهارت و ظرفیت توسعه زایی)

۵- منابع و ظرفیتهای نهادی (سرمایه نهادی، فرآیندها و ساختارهای حکمروایی؛ تقسیمات و قلمروهای مدیریت سرزمینی، مشارکت کنشگران)

رویکردهای توسعه منطقه‌ای برحسب رویه‌های سیاستی و اجرایی

از پایین به بالا	از بالا به پایین	رویکرد مقوله‌ها
☐ تصمیم‌گیری از طریق ابتکارات محلی ☐ تصمیم‌گیری چند سطحی و چندعاملی	☐ تصمیم‌گیری در سطح ملی ☐ تصمیم‌گیری یک سطحی و تک‌عاملی	تصمیم‌گیری برای توسعه منطقه‌ای
☐ مدیریت به صورت غیرمتمرکز و یکپارچه ☐ همکاری، همگامی و هماهنگی عمودی و افقی	☐ مدیریت توسعه منطقه‌ای متمرکز و متفرق ☐ نبود همکاری عمودی و افقی و توسعه دستوری	مدیریت توسعه منطقه‌ای
☐ رویکرد فضایی و قلمرویی ☐ برنامه‌ریزی یکپارچه سرزمین با تمرکز بر بافت محلی و محیط اجتماعی منطقه ☐ طراحی سیاست‌ها و برنامه‌ها با مشارکت عوامل محلی و منطقه‌ای ☐ طراحی سیاست‌ها و برنامه‌ها متناسب با ظرفیت و توان اجرایی (مالی، فنی و انسانی)	☐ رویکرد بخشی ☐ طراحی سیاست‌ها و برنامه‌ها در خارج از منطقه ☐ طراحی و اجرای سیاست‌ها و برنامه‌ها در قالب خط‌مشی‌های استاندارد ☐ کم توجهی به شرایط و محتوای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، محیطی و نهادی مناطق	رویکرد برنامه‌ریزی و اجرایی
☐ بسیج پتانسیل‌های اقتصادی و مزیت‌های رقابتی ☐ استفاده از پتانسیل‌های هر منطقه برای ایجاد سازگاری بیشتر نظام اقتصادی محلی ☐ تدارک شرایط و بسترهای کلیدی و اساسی برای توسعه فعالیت‌های اقتصادی	☐ توسعه پروژه‌های بزرگ صنعتی با هدف تقویت و توسعه سایر فعالیت‌های اقتصادی ☐ پشتیبانی مالی، مشوق‌ها به عنوان عامل اصلی جذب فعالیت‌های اقتصادی	سیاست‌ها و ابزارهای توسعه منطقه‌ای

ارزیابی رویکردهای مختلف توسعه منطقه ای بر اساس مفهوم تعادل بخشی

- اصل درون زایی و تکیه بر منابع تعادل بخش
- اصل ارتباط و پیوستگی
- اصل محرومیت زدایی
- اصل تعادل فضایی
- اصل مشارکت

مبانی نظری و تجارب جهانی

ارزیابی و تحلیل تناسب
رویکردهای توسعه منطقه ای

شرایط ویژه کشور ایران

- پیوستگی در سطح ملی
- تکثر و تنوع قومیتی و طبیعی
- سیستم حکومتی بسیط
- ضرورت حفظ وحدت قومی و تحقق سیاستهای کلان نظام

□ توسعه منطقه ای از منظر رویکرد نهادی

➤ سیاست ها و ابزارها:

- تدارک شرایط برای توسعه فعالیت های اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی
- ظرفیت سازی
- توسعه دانش و فرایندهای یادگیری در سطح منطقه
- ارتقا و تقویت فرایندهای خوداداره کنندگی تعاونی و خودیاری
- تقویت حکمروایی منطقه ای

➤ تصمیم گیری برای توسعه:

- فرایند تصمیم گیری محلی / منطقه ای نشأت گرفته از ابتکارات و تصمیمات سطوح پایین
- مبتنی بر خواسته ها و نیازهای محلی / منطقه ای
- رعایت الزامات و چارچوب های قانونی، راهبردی و سیاستی ملی

توسعه منطقه ای از منظر رویکرد نهادی

➤ مدیریت توسعه منطقه ای:

- تمرکززدایی شده مبتنی بر همکاری عمودی و افقی بین لایه های مختلف حکومت
- همکاری افقی بین بخش های خصوصی و عمومی و مردمی
- مشارکت و نقش گروه ها و عوامل محلی / منطقه ای
- رهبری محلی / منطقه ای به عنوان اقدامی مشارکتی و عمل جمعی
- تعامل عوامل محلی با هم و با سطوح بالادست

مسئله تقسیمات کشوری:

تحقق تمام

ویژگیها و اهداف توسعه ای مذکور (به مثابه محتوا و مضمون)

مستلزم وجود قالب / ظرف / محدوده / قلمرو / تقسیمات

سیاسی، اداری و خدماتی مناسب و متناسب

به مثابه ظرف و بستر اعمال رویه های مدیریت و حکمروایی

ملی، منطقه ای و محلی خواهد بود.

تقسیمات کشوری:

تقسیمات کشوری نوعی سازماندهی فضایی - اداری برای تسهیل در اعمال حاکمیت دولت، مدیریت و تصمیم گیری و همچنین انتظام نوع و نحوه رابطه دولت - ملت و ملت - ملت است.

محدوده های متوازن و متعادل تقسیمات کشوری در واقع ظرف مکانی به شمار می روند که می توان آن را فصل مشترک تمام پدیده های ذهنی و عینی دانست که با رعایت پیشینه تاریخی و ضرورت های عملکردی در ظرف زمان شکل می گیرد.

رویکردهای تقسیمات کشوری:

۱- رویکرد توسعه گرا

۲- رویکرد فرهنگی

۳- رویکرد امنیتی

۴- رویکرد صرفه جویی مالی

(اخباری و یداللهی)

پیامدهای تقسیمات کشوری و سرزمینی:

- ۱- تسهیل امر سازماندهی
  - ۲- تسهیل گردش امور اداری مجموع سرزمین و عناصر متشکله آن
  - ۳- تقویت قدرت نظارت مرکزی
  - ۴- اختلال در توازن و همگرایی های منطقه ای
  - ۵- پیچیده تر شدن فرآیند تصمیم گیری های عمومی
- (اخباری و یداللهی)

اصول سازماندهی سیاسی فضا و تقسیمات کشوری:

- تسهیل خدمات رسانی در محدوده سیاسی - اداری
  - دسترسی سریع و کم هزینه به مرکز محدوده
  - رضایتمندی ساکنان
  - مشارکت عمومی در تصمیم گیری
  - وحدت، وفاق، وفاداری ملی و یکپارچگی سیاسی و اداری
  - یکپارچگی سازمانی و اداری
  - پویایی و نقش آفرینی و رقابت سازنده در چارچوب کارکردهای ملی
  - توزیع منطقی قدرت سیاسی و اداری در طیف تمرکز تا عدم تمرکز
- (حافظ نیا به نقل از اطاعت و موسوی)

معیارهای تقسیم سرزمین:

- ۱- جمعیت
  - ۲- مساحت و وسعت قلمرو
  - ۳- همگنی اجتماعی، فرهنگی، قومی و سرزمینی
  - ۴- فاصله و دسترس پذیری
  - ۵- سیاستها و خط مشی های حاکمیت
  - ۶- امنیت داخلی
  - ۷- گرایش ها و خواسته های مقامات و صاحبان قدرت و نفوذ
- (به نقل از احمدی پور)

نتایج بررسی تطبیقی تقسیمات کشوری:

۱- ایران دارای استانهای کوچکتر و کم تراکم تر نسبت به هر دو نوع نظامهای فدرال و یکپارچه است.

۲- تاثیر نوع نظام و ساختار حکومت (بسیط یا فدرال) بر تقسیمات کشوری بیشتر از تاثیر جمعیت و مساحت است.

۳- در کشورهای فدرال مساحت و در کشورهای یکپارچه جمعیت تاثیر بیشتری بر تقسیمات کشوری دارند.

(سازمان امور اداری و استخدامی کشور ۱۴۰۱)

جمع بندی:

قلمروهای مدیریت
فضایی / سیاسی / اداری

- تقسیمات کشوری
- تقسیمات شهری
- قلمروهای ویژه

قلمروهای برنامه ریزی
توسعه فضایی

- ملی
- منطقه ای
- محلی (شهری و روستایی)

تقسیمات برنامه ریزی
فضایی

- منطقه
- ناحیه
- مجموعه شهری
- شهر
- روستا

با سپاس از همراهی شما